

**Csabrendek, Bazsi, Dabronc, Hetyefő, Hosztót, Sümegprága, Szentimrefalva,
Veszprémgalsa, Zalaerdőd, Zalagyömörő, Zalaszegvár községek
településrendezési eszközei**

ZALAERDŐD KÖZSÉG TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZEI

I.SZABÁLYOZÁSI TERV

II./2.KÖTET ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

ALÁÍRÓLAP

MEGRENDELŐ: Csabrendek Települési Önkormányzat, az érintett
önkormányzatokkal együttműködésben

Székhelye: 8474 Csabrendek, Árpád u. 4.
Képviseli: Turcsi József polgármester

TERVEZŐ: KASIB Mérnöki Manager Iroda Kft.
Székhelye: 1181 Budapest, Tiborc u. 6.
Műterem: 1184 Budapest, Üllői út 374.
Képviseli: Zajovics András ügyvezető

Vezető/irányító tervező: Zajovics András ügyvezető
okl. építőmérnök
okl. városi közlekedési szakmérnök
okl. városép.-városgazd. szakmérnök
vezető településrendező tervező
TT1 01-4075/01, K1d-1

Felelős tervező: Fejős László
okl. építészmérnök

Tervezők: Vári Attila
településmérnök

Régészet: Defender Bt
6000 Kecskemét, Botond u. 3.

Pintér László
régész

A kulturális örökségvédelem és a természeti értékek fejezet: Az épített és természeti örökség értékléltára a Marcal forrásvidékén c. anyag felhasználásával készült. (Megbízó: Sümeg Térségi Önkormányzatok Területfejlesztési Társulása)

Szerzők: Miklósi-Sikes Csaba
művelődéstörténész

Jávor Károly
tájrendező mérnök

Sain Mátyás
tájrendező mérnök

Erő Zoltán
építész

Konzulensek: Sebestyén József
építész, főtanácsos

Dr. Koppány Tibor
építész

Dr. Lővei Pál
művészettörténész

Ábrahám Levente
PhD. zoológus

Szabados Zsuzsanna
Térségmenedzser

Budapest, 2004. augusztus

ZALAERDŐD KÖZSÉG TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZEI

TARTALOMJEGYZÉK:

I. KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VIZSGÁLATA

1. Falutörténet
2. Légifotók
3. Régészeti örökség
4. Településkép és utcaképek
5. Településszerkezet és területhasználat
6. Településkarakter
 - 6.1. Általános építészettörténeti adatok
 - 6.2. Római katolikus temető
 - 6.3. Térplasztika, egyházi (Kőkeresztek és szobrok)
 - 6.4. Térplasztika, világi (emlékművek, emléktáblák)
7. Helyi építészeti örökségek
8. Természeti örökségek vizsgálata – táj és természetvédelem
9. A vizsgálat készítésekor hatályos védettségek
10. Az örökségi értékek elemzése
11. Területhasználat és területállapot a kulturális örökség összefüggésrendszerében
12. Régészeti vizsgálat

II. VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK

1. Szabályozási Terv javasolt kulturális örökségvédelme
 - 1.1. Javasolt kulturális örökségvédelem
 - 1.2. Az Országos műemlékekhez tartozó műemléki környezet

2. A Szabályozási Terv javasolt táj- és természetvédelme
3. Történeti településhálózati következmények
4. Táj, természeti hatások
5. Néesség, életmód, társadalom, kultúra változása
6. Régészeti változtatási szándékok

III. HATÁSELEMZÉS SZÖVEGES ÉS ÁBÁRZOLT FORMÁBAN A KÜLÖNBÖZŐ HATÁSTERÜLETEK KIJELÖLÉSÉVEL

1. Történeti településhálózati következmények
2. Táj és természeti hatások
3. Településkép feltárulásának változásai
4. Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának, vagy pusztulásának lehetőségei
5. Történeti térbeli rendszerek alakulása
6. Műemléki együttesek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében
7. Folyamatok irány, visszafordíthatósága
8. Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei

I. KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VIZSGÁLATA

1. Falutörténet

2. Lakosság száma: 386 fő (2000).

Belterület: 82 ha.

Külterület: 1687 ha.

Műemlék: Római katolikus templom. Késő barokk, 1796. (MJ-5354).

A Marcal-medencében, a Kisalföld déli peremén, a Kemenesalja és a Zalai-dombvidék találkozásánál, Veszprém, Vas és Zala megyék hármashatárán találjuk a települést.

A középkorban Nyavalád, a falu mai neve műszó, 1889-ben kapta.

Királyi ember nevében találkozunk vele először 1337-ben, a falura vonatkozó első írott említés 1351-ből való Nauylad alakban (1542: Nawalyad; 1564: Nyewolad; 1588: Nyawalyad; 1605: Nyvalad; 1658: Niavaliad; 1786: Naboladt; 1889: Zalaerdőd.), amikor a Nyavalád család birtoka. 1426-ban Szentlászló Tamás fia Márton birtoka, 1430 előtt a Marczaliak szerzik meg tulajdonjogát, amiről 1442-ben azt írták, hogy királyi adományként jutott család hozzá. 1457-ben, Marczali János a lakatlan nyavaládi pusztát az ernyei pálosoknak adományozta, amit 1458-ban Mátyás király is megerősített. A török időkig sokszor gazdát cserélt, de határa legnagyobb részben az ernyei pálos rend birtoka volt. 1563-ban az örményesi barátok kaptak rá új adományt és ilyen címen őket birtokba vezetik. A pálos generális ekkor tiltakozást jelent be, mert a birtok az ernyei pálosokat illeti. A 16. század végén és a 17. században, amikor a kisebb házak elnéptelenedtek (1650-től a helység pusztá, 1656-tól lakatlan), a pápai konvert vette át ezek birtokai fölött is a gondozást, így Nyavalád a pápai monostor birtoka lett. A 18. század második felétől a túskevári urbáriumokban írják össze, mint a túskevári konvert birtokát.

A rendek feloszlata után, 1799-től, a Rokolyán–Nyavaládi közalapítványi, majd 1824-ben és később, 1824-től 1945-ig, a Katolikus Vallásalap somlóvásárhelyi uradalmának része. Az 1848. évi jobbágyszabadítás után is a határ nagyobb része a Vallásalapítványé és csak 1945-ben, a földosztáskor jutott a helybeliek kezére.

A török idő alatt a falú elnéptelenedett. A falu már 1553-tól alávetett a töröknek, és ez az állapot tart még 1629-ben is, amikor 75 forint sarcot fizet és élelmet ad. A lakott porták száma folyamatosan csökken és az 1531-ben összeírt 9 lakott porta helyet, 1613-ban már csak 1 egész és 1 negyed portát tartalmaz a dikajegyzék. A török kort bérleti korszaknak is nevezhetjük, mert a rend bérbeadással igyekszik hasznosítani a települést. Az első bérleti szerződés 1588-ban kelt: Török István Hunyad megyei főispán a bérlő, akinek a bérleti díjat a Zágráb melletti lepoglávalai kolostorba kell befizetni. 1598-ban más pálos javakkal együtt Hagymássy Gáboré, majd az őt követő leszármazottaké Nyavalád bérlete.

1650-től a helység pusztá, majd rövid lakottság után, 1656-tól lakatlan. 1664-ben a szentgotthárdi csata után Köprülü nagyvezér hadai rabolnak és pusztítanak a térségben. Újratelepítése 1702-ben történt, amikor az új telepesek – többek között - három évre szóló adómentességet, a házukhoz tartozó földön kívül még 5 hold szántót kapnak, ami három év után dézsmaköteles. Megilleti a telepeseket a szabad költözködés joga, stb. Bár aránylag elég kiváltságot tartalmaz a letelepítési levél, mégis lassan halad a népesedés. 1711-ben csupán hét lakost írnak össze, 1720-ban a falunak csak 5 jobbágytelke van, 1723-ban a pápai perjel külön megállapodással 8 nemes és agilis árendásnak ad házhelyet a hozzá tartozó szántóval és réttel. 1732-ben kötötték az első urbáriumot, amelyet 1757-ben újítanak meg, amit 1764-ben újabb urbáriumi szerződés követett, amelyet hivatalosan 1768-ban

vezettek be. Az itt megfogalmazott szigorú feltételek miatt (a két dézsma, a robot, a ház utáni bér, stb.), már ekkor megkezdődött az úrbéri harc a lakosság és az egyházi földesurak között, amely végül hosszan tartó pereskedések sorát eredményezte, amelyek csak a 18. század végén szűntek meg, de az adózás még 1828-ban is az urbárium szerint történik. Az 1773. évi Lexikon Locorum Nyavalád lakosságát magyarnak mondja, habár az 1723. évi telepések között lehettek szlovákok is.

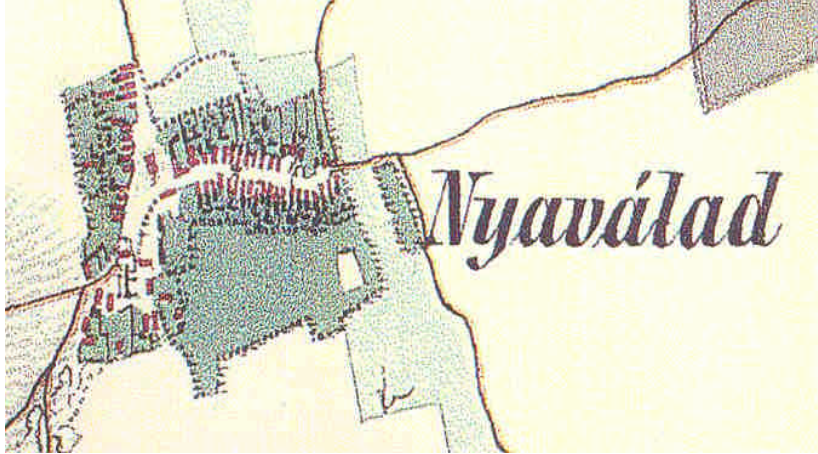
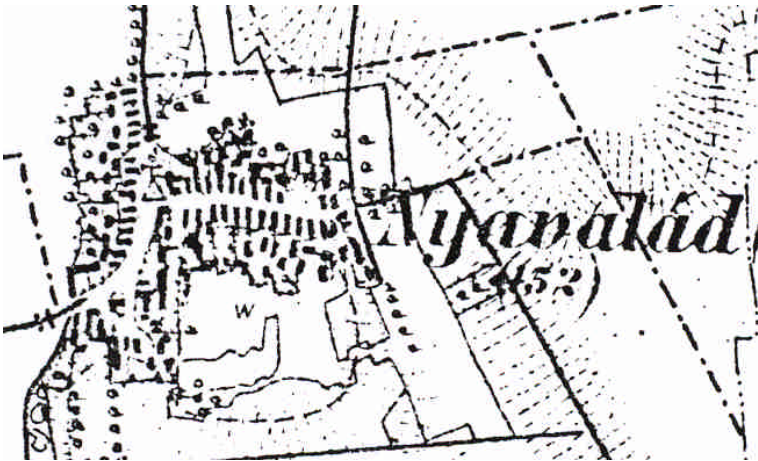
Nyavalád 1785-ben 405 lakosú úrbéres község. Nemes nem volt a falu társadalmában. A 63 házból álló településen 71 család élt. Az 1828. évi nemesi összeírásban már szerepel két nemes család, amikor 55 házban 92 adózót írtak össze. Úrbéres földkönyvei 1824-ből, az irtáskönyv 1864-ből, a tagosított határ birtokkönyve 1870-ből származik. Ebben a legnagyobb tulajdonosnak a Vallásalapot tüntetik fel. Az 1920-1924 közötti törvények alapján végrehajtott földbirtokrendezés során 103 személy jutott kisebb földterülethez, amikor 177 kh-at osztottak ki 13 kérelmezőnek. 1945-ben a Vallásalap földjeit osztották szét, de az ötvösi Szegedy-Széchenyi birtokból is kaptak a zalaerdői igénylők. A tsz. 1951-ben alakult, amely 1956-ban felbomlott és csal 1959-ben alakult újra. Ehhez 1961 tavaszán az ötvösi-, 1962-ben a hetefői és a dabronci tsz-ek is csatlakoztak és felvették az Összefogás nevet, amelynek 1983-tól Sümeg lett a központja, 1992-ben feloszlott.

Zalaerdőd 1922-ig a gógánfai anyakönyvi területhez, majd Dabronchoz tartozott. 1977-től a gógánfai községi közös tanács társközsége, 1990-ben önkormányzatot választott.

Irodalom: KOVACSICS József - ILA Bálint: Veszprém megye helytörténeti lexikona II. Budapest, 1988. 425-428; OLÁH Ferenc: Zalaerdőd évszázadai. Zalaerdőd-Sümeg, 1991; HAMAR Imre (főszerk.): Veszprém megye kézikönyve, 1998. II. 579-580.

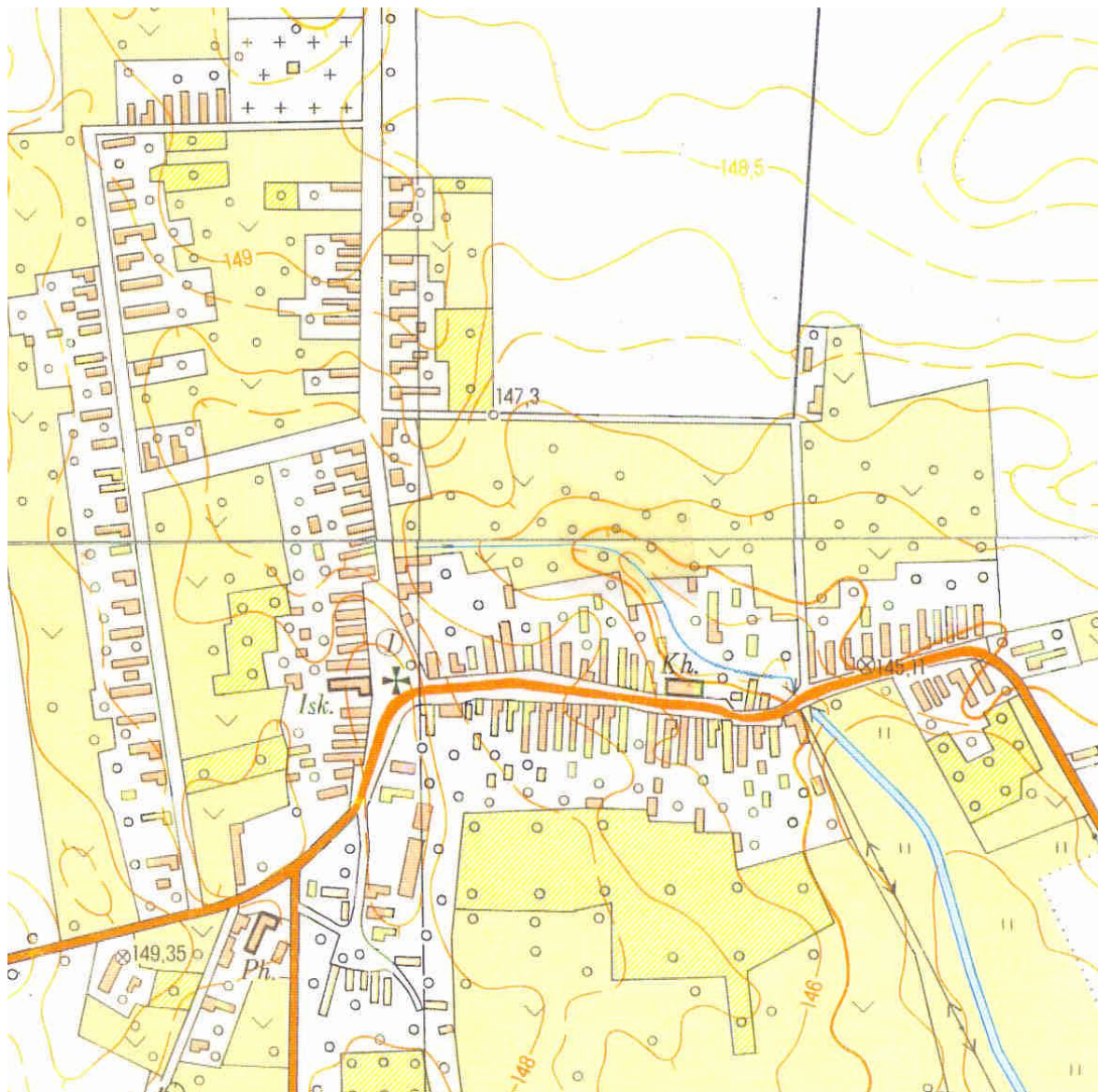
3. Településfényképek légi fotók

Térképek.

	1766-1785. Első katonai felmérés Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest. Térképtár. Original Aufnahmkarte von Ungarn, B IX. a 1116.
	1852. Második katonai felmérés Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest. Térképtár.
	1890 k. Forrás: Földmérési és Térképészeti Intézet Budapest. XIV. Bosnyák tér 5.

Térképek. 2000.

Forrás: Földmérési és Térképészeti Intézet. Budapest. XIV. Bosnyák tér 5.

Légi felvételek.
Fotó: Karl Paulini (2002).

3. Régészeti örökség

Erdőkkel övezett enyhe magaslaton fekszik a község. Határának D-i része vizenyős. É-D-i irányú jelentéktelen vízér ered a község DNY-i szélé közelében. A Magyarország régészeti Topográfiájában mindössze egy lelőhely van nyilvántartva a község határában.

1 lelőhely

A községtől Ny-ra homokbányában néhány év előtt nagy téglákból összeállított sírt találtak, melynek mellékleteiről nincs tudomásunk. A bányában néhány római peremestégla töredéke és kevés szórványos korarómai jellegű cserépdarab, hogy a korarómai időktől kezdve használt kisebb temetőt tett tönkre a bányaművelés. (Kalicz-Horváth –Sági-Füzes, 1967.) egy szórványos őskori kőbalta-töredék és egy korarómai bronzfibula került innét, közelebb meg nem határozható helyről a Darnay-gyűjteménybe. A falu neve 1337-ben tűnik fel nemesi névben. Magára a falura vonatkozó első írott említést 1351-ből ismerjük, Nauylad alakban. 1454-ben Marcali János e lakatlan pusztáját az enyerei pálosoknak ajándékozta. 1531-ben Choron Andrásnak 9 adófizető, 5 szegény 8 pusztatelke volt itt, az enyeri barátoknak, pedig 4 adófizető, 3 szegény telke. A falu élete a XVI. és XVII. században, ha csökkent mértékben is, de nyomon követhető, bár 1647-48-ban már csak háromnegyed telek adózott.

A régészeti lelőhelyekre, a régészeti kutatásra és a régészeti leletekre vonatkozó főbb jogszabályok:

2001. évi LXIV. törvény – örökségvédelmi törvény

1997. évi CXL. törvény, különösen a 38-49. § - múzeumi törvény

1996. évi LIII. törvény, kifejezetten a 23. és a 28. § - természetvédelmi törvény (táji értéként a halomsírok és a földvárak ex lege védelem alatt állnak)

1979. évi 2. törvényerejű rendelet – kulturális javak jogtalan átruházásáról

218/1999. (XII. 28.) Kormányrendelet – szabálysértésekről

47/2001. (III. 27.) Kormányrendelet – múzeumokban folytatható kutatásról

190/2001. (X. 18.) Kormányrendelet – Kulturális Örökségvédelmi Hivatalról

191/2001. (X. 18.) Kormányrendelet – örökségvédelmi bírságról

20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendelet – szakfelügyelet rendjéről

1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet – szakemberek képzéséről

16/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet – örökségvédelmi hivatal eljárásrendjéről

17/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet – kulturális javak kiviteli szabályairól

18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet – régészeti feltárásokról

4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet – örökségvédelmi hatástanulmányról

BTK vonatkozó paragrafusai (157, 216/b, 316, 324, 325. §) – örökségi értékek kárára elkövetett veszélyeztetés, rongálás, megsemmisítés

Általában a 2001. évi LXIV. törvény és végrehajtási rendeletei alapján kell eljárni. Ennek alapján a régészeti területeket három kategóriába lehet besorolni: 1. fokozottan vagy kiemelten védett régészeti lelőhelyek, 2. nyilvántartott régészeti lelőhelyek, 3. régészeti érdekű területek.

1.) Védett régészeti területek esetében

2001. évi LXIV. tv. 63. § (2) bekezdés a) pont:

Védett régészeti területen bármilyen, a talajt 30 cm-nél mélyebben bolygató tevékenység végzéséhez a KÖH hatósági engedélye szükséges függetlenül az adott beruházást egyébként engedélyező államigazgatási szerv engedélyétől. A KÖH határozatának hiányában semmilyen munka nem végezhető. Egyebekben mindenben az adott területre a régészeti védelmet elrendelő miniszteri rendeletben (a korábbiak esetében határozatban) foglaltakat kell követni és betartani.

Régészeti védelmet (fokozott és kiemelt védési besorolásban) bárki kezdeményezhet a KÖH területileg illetékes regionális irodájánál vagy a Nyilvántartási és Tudományos Igazgatóságán. A védési eljárást a Hivatal folytatja le, a védelem kimondásáról a NKÖM dönt miniszteri rendelet formájában.

2.) Nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében:

2001. évi LXIV. tv. 11. §

A régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.

2001. évi LXIV. tv. 63. § (2) bekezdés a) és (4) bekezdés a) pontjai

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében minden az eddigi használatától eltérő hasznosításhoz, építkezéshez, a talaj bolygatásával járó tevékenység végzéséhez a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal előzetes (hatósági vagy szakhatósági) engedélye szükséges.

2001. évi LXIV. tv. 65. § (1) bekezdés

Az engedélyezési eljárás miatt célszerű már a tervezés előtt a Hivatal előzetes nyilatkozatát kérni, hogy az adott beruházáshoz, hasznosításhoz (pl. építkezés, művelési ág változtatása, halastó kialakítása, stb.) hozzá fognak-e járulni, s ha igen, akkor milyen feltételekkel. Így a később megvalósíthatatlannak minősülő fölösleges tervezést, illetve a feltárás miatt történő nem várt időbeli csúszás és költségnövekedés kiküszöbölhető vagy előre kalkulálható lesz.

2001. évi LXIV. tv. 22. § (1)-(2) bekezdések

A földmunkával járó fejlesztésekkel a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által nyilvántartott régészeti lelőhelyeket – a (2) bekezdésben meghatározottak kivételével – el kell kerülni. Ha a lelőhely földmunkával való elkerülése a fejlesztés, beruházás költségeit aránytalanul megnövelné, vagy a beruházás máshol nem valósítható meg, a beruházással veszélyeztetett területet előzetesen fel kell tártani.

2001. évi LXIV. tv. 22. és 23. §; 18/2001 NKÖM rendelet 14. §

A beruházás feltételeként adott esetben előírt régészeti feltárás költségei mindig a beruházót terhelik, mivel az ő érdeke a már ismert lelőhely megbolygatása. A régészeti feltárásra vonatkozó szerződést a beruházónak minden esetben a területileg illetékes múzeummal kell megkötnie. Ez általában a megyei, egyes területeken a helyi (városi) múzeum. A szerződés érvényességéhez a Hivatal jóváhagyása szükséges. Magát a feltárást bármelyik, a régészeti feltárások végzésére jogosult intézmény elvégezheti, amennyiben a szerződő felek erről megállapodásra tudnak jutni. A feltárásra jogosult intézményeket a 18/2001. (X.18.) NKÖM rendelet 2. §-a sorolja fel.

Nyilvántartott régészeti lelőhelyen a lelőhely jelenlegi használati módját csak akkor kell korlátozni, ha annak folytatásától a lelőhely súlyosan károsodhat, vagy fennáll a megsemmisülés veszélye. Ugyanez vonatkozik az ott a Hivatal hozzájárulásával végzett tevékenységekre is: amennyiben ennek során előre nem kalkulálható örökségvédelmi érdek merül fel, vagy nem várt jelenség mutatkozik, a végzett tevékenységet korlátozni kell. A Hivatalnak a munka felfüggesztése esetén lehetősége van kártérítés fizetésére, kisajátítás kezdeményezésére, vagy régészeti védelem megindítására.

2001. évi LXIV. tv. 82-85. §; 191/2001 Kormányrendelet

A régészeti lelőhelyben vagy a leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése büntetendő cselekmény (BTK hatálya alá esik), továbbá örökségvédelmi bírság kirovását eredményezi. A nyilvántartott régészeti lelőhelyek a III. kategóriába tartoznak, vagyis a bírság a kötelezettségszegés vagy a károkozás mértéke szerint 10 ezer forinttól 25 millió forintig terjedhet.

3.) Régészeti érdekű területek, továbbá valamely tevékenység során bárhol újonnan észlelt régészeti lelőhely előkerülése esetében:

2001. évi LXIV. tv. 7. § 14. pont

Régészeti érdekű területnek számít minden olyan területrész, ahol régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető. Így ide kell sorolni minden talajbolygatással járó tevékenység végzésére kiszemelt területet is. E területekre ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a beruházás során nem várt módon előkerülő régészeti leletekkel és objektumokkal fedett területekre. Az ilyenkor követendő eljárásban a helyi önkormányzat is feladatot kap.

2001. évi LXIV. tv. 24. és 25. §; 18/2001 NKÖM rendelet 15. §

Amennyiben ezeken a nem ismert vagy hivatalosan nem nyilvántartott régészeti lelőhelyeken régészeti jelenség vagy lelet kerül elő, a végzett tevékenységet abba kell hagyni, és a helyszín vagy lelet őrzése mellett értesíteni kell a jegyzőt, aki a területileg illetékes múzeum és a KÖH szakmai bevonásáról köteles gondoskodni. A bejelentési kötelezettség a felfedezőt, az ingatlan tulajdonosát, az építtetőt és a kivitelezőt egyaránt terheli! A múzeum 24 órán belül írásban köteles nyilatkozni a munka folytathatóságáról. A szükséges beavatkozás költségeit (amennyiben időközben a KÖH nem regisztrált lelőhelyet a helyszínen) a feltárással jogosult intézmény köteles állni.

2001. évi LXIV. tv. 26. §; 18/2001 NKÖM rendelet 16. §

A lelet, illetve a lelőhely bejelentőjét jutalom illeti meg, amely nemesfémek esetében nem lehet kisebb a beszolgáltatott lelet nemesfémtartalmának piaci értékénél. A nyilvántartásban nem szereplő régészeti lelőhelyben vagy az onnan származó leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése ugyancsak büntetendő cselekmény (BTK hatálya alá esik).

Örökségvédelmi hatástanulmány:

4/2003. (II.20.) NKÖM rendelet

A Hivatal a rendeletben foglalt esetekben és tartalommal örökségvédelmi hatástanulmány elkészítéséhez kötheti szakhatósági állásfoglalásának megadását. Ez vonatkozik egyrészt a már ismert lelőhelyekre, másrészt a nagyobb felületet érintő beruházásokra bármely területen. A tanulmány elkészítése a beruházót terheli, készítésére a nevezett rendeletben feljogosítottak vállalkozhatnak

4. Településkép és utcaképek

A mai község többutcs falu. Utcaképe a mai dunántúli falusi utcaképnek megfelelő, túlnyomórészt az utcafrontra épített, földszintes családi házakból áll össze.

5. Településszerkezet és területhasználat

Többutcás falu. Belterületét túlnyomórész lakó-, külterületét mezőgazdasági célra hasznosítják.

Jelenlegi településszerkezet

6. Településkarakter

6.1. Általános építészettörténeti adatok

A település középkori építészetről nincsenek adataink, történelme során kialakult társadalmi és gazdasági helyzete sem tette lehetővé kastélyok, netalán nagyobb udvarházak építését. Az 1550. évi urbáriumában saját malmát említik azzal, hogy Gergely barát 20 forintért eladta azt. Később az iratok már nem említik. 1723 után, a második megtelepítő levél kiadása után majorság kialakulásáról írnak, melyet 1770-ben is megemlítenek. Jelenlegi templomát 1786-ban emelték, műemlék.

Falukép.

A 18. századi térképen kétutcás falu, amelyek ma is megvannak. A leghosszabb utca a település jelenlegi főutcája, a Petőfi utca. Azóta két új utcája is keletkezett, északon, a keresztirányú Árpád utca és délen a Petőfi utca folytatásaként, az elkanyarodó főutat is érintve, az U alakú József Attila utca. A falu központjában a településképpen dominánsként ható római katolikus templom áll. A keskeny, hosszú szalagtelkek hátsó végében veteményes, gyümölcsös található. A lakóházak az utcavonalra épültek. Előkertek csak a József Attila utcában láthatók. A soros beépítésű udvarok gazdasági épületei a lakóház mögött helyezkednek el. A lakóházzal szemben többnyire csak a nyári konyha, kút, esetleg tyúk és sertésöl található.

Külterületen lakott helye nincs a falunak, folyó, vagy patak sem található a közelében. Szőlőtermeléssel is foglalkoznak, de présházai újak jellegteleneek.

Lakóház:

A lakóházak alaprajza szoba-konyha-kamra, gyakran egy tető alatt az istállóval, pajtával, de utóbbiak előfordulnak külön épületként is. Tornácot csak elvétve alakítanak ki a házak előtt. Egy 1779-ben készült feljegyzés szerint Ondó János elköltözött jobbágy lakása 1 szoba, 1 konyha, istálló és szekérszín, mindez egy fedél alatt.

A falazatok elterjedt anyaga a vertfal volt, melynek ma csak részletei, nyomai láthatók az átépített lakóházakon. Az irodalomban gyakran említett sövényfálnak nyomát sem látni. Kőből és téglából épültek a templomon kívül a plébánia, az iskola, a kocsmá és a majorsági épületek. A követ általában Somlyóról hozták, a cserepet Jánosházáról.

A lakóházak födémszerkezete felülborított porfödém. Tetőszerkezetük mellátmasszal erősített üres fedélszék, talpszelemennel. A tetőfedés anyaga elterjedten a zsúp, esetleg szalmafedés volt, de ma már csak égetett cserép, vagy pala. Az 1950-es években még gyakori volt a szabadkémény, de mára ezeket elbontották, átalakították. Az utcai homlokzatok többnyire oromfalasok, kontyolás (úgy tűnik) csak tetőátépítés következményeként alakult ki. Az 1900-as évek után emelt házaknál csonkaeresz, alatta egyszerű tagozatú párkány osztja meg a homlokzatot. Az ablak körül egyszerű vakolatkeretezés, néha ezt kiegészítve, két, vagy három lizéna osztja meg a homlokzat felületét. Díszesebb vakolattmunka csak

az 1930-as évektől figyelhető meg. A falu központjában megjelennek az urbánus hatást mutató lakóépületek is.

A hagyományos formában emelt lakóépület szép példája a Petőfi utca 2. számú telken látható nagygazda háza 1921-ből. Az épület a faluban szokványosnál szélesebb szalagtelken épült, kis előkerttel. Beosztása szoba-konyha-kamra-istálló-pajta. Falazata égetett téglá, födém szerkeze zete fenyőfából készült felülborított porfödém. Gerendázata gyalult, mívesen lesarkalt és barnára színezett, a hágtott, széles deszkázattal együtt. Tetőszerkezete talpszelemen es, melltámasszal erősített fedélszék. Tetőfedése mindig cserép volt. Padlózata a szobában fenyőpadló, a konyhában téglaburkolat, a kamrában (eredetileg) földpadló. A konyhában még megvan a kaminkémény, de már rég használaton kívül áll. Az utcai homlokzat oromfalas, egyszerű ablak és falszegélyezéssel. Ugyanilyen egyszerű a csonkaeresz alatti párkány, valamint az ablakkeretezés, mely az udvari homlokzaton is megtalálható. A falfelületek fehérre meszeltek, a hátsó hosszú homlokzat agyagmázolással kezelve.

A lakóépületek számának alakulása:

1875: 63; 1869: 71; 1890: 78; 1910: 96; 1920: 130; 1930: 148; 1941: 165; 1949: 161; 1960: 173; 1970: 169; 1980: 171.

Irodalom: KOVACSICS József - ILA Bálint: Veszprém megye helytörténeti lexikona II. Budapest, 1988. 427; OLÁH Ferenc: Zalaerdőd évszázadai. Zalaerdőd-Sümeg, 1991. 121-125.

Forrás: BÁLINT János: A zalaerdődi népi építészet. In: Veszprém megye műemléki topográfiája. Kézirat 1996-ból a KÖH gyűjteményében, másolat a Sümeg Városi Múzeum levéltárában.

Fényképezés időpontja: 2003.

		
1. Ady Endre u. 6.	2. Ady Endre u. 8.	3. Ady Endre u. 14.
		
4. Ady Endre u. 40.	5. Ady Endre u. házsora	6. Árpád u. 45.
		
7. József Atilla u. 16.	8. József Atilla u.	9. Petőfi u. 1.
		
10. Petőfi u. 2. (1921).	11. Petőfi u. 3.	
		
12. Petőfi u. 7.	13. Petőfi u. 10.	14. Petőfi u. 14.

Fényképezés időpontja: 2003.

		
15. Petőfi u. 16.	16. Petőfi u. 18.	17. Petőfi u. 20.
		
18. Petőfi u. 21.	19. Petőfi u. 27.	20. Petőfi u. 57.
		
21. Petőfi u. 59-61.	22. Petőfi u. 61 (?).	
		
23. Petőfi u. 70.	24. Petőfi u. 72.	

25. Petőfi u. 81.

26. Petőfi u. 85.

6.2. Római katolikus temető

A községtől keletre, a falu szélén elterülő római katolikus temető. Keresztjét 1899-ben állították, a legkorábbi síremlék 1842-es évszámú. Aránylag sok, Keszthely környéki homokkőből faragott, hagyományos formákat mutató sírkő az 1880-as évektől az 1940-es évekig. A ravatalozó vas tetőszerkezetébe bedolgozva öntöttvas, indadíszes kereszt. Rajta INRI felirat, alatta korpusz, alul imádkozó angyal, az alsó kisebb táblán keresztet és kelyhet tartó repülő angyal domborműve. 1900 körüli munka.

Mesterjelzések:

Homokkő: Pentz M., Sümeg (1903, 1906, 1911); özv. Koloszá B-né, Zalaszentgrót (1929, 1939); Izer Zalaszentgrót (1924, 1936, 1939, 1940).

Tömött mészkő: Pentz U., Sümeg (1923).

Márvány: Singer, Jánosháza (1906); Pentz M., Sümeg (1915).

Forrás: LŐVEI Pál. Faragott kőemlékek Veszprém megyében. Zalaerdőd. In: Veszprém megye műemléki topográfiája. Kézirat, 1991. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal gyűjteménye, másolat a Sümeg Városi Múzeum levéltárában.

1. Sírjel. Dománinczky család (1842).

Anyaga Keszthely környéki homokkő. Akrotérionos, háromszögű timpanonnal lezárt tábla, a timpanonban domborművű, nyíllal átlőtt, karikában hajló kígyó. A timpanon fölött kereszt, INRI felirat alatt domborművű kis korpusz. A szalagkeretes táblán felirat: E KÖVET / SZOMORÚ SZÍVVEL EMELTÉK / DOMÁNICZKY BOLDIZSÁR / ÉS NŐJE / CSÉPÁN CAROLINA / VINCZE IMRE LAJOS / AMÁLIA ÉS JÁNOS / ZSENGÉJÉBEN ELHUNYT / KEDVES GYERMEKEIKNEK / 1842-İK ÉVBEN.

2. Sírjel. Varga István (1884).

Hasáb alakú sírjel, anyaga Keszthely környéki homokkő. Felül, kétoldalt dőlt párkánnyal közrefogott, magasba törő középrészén, domborművű korpusszal ékesített keresztje, jelenleg letörve, a földön hever. Középrészének homlokoldalán, ívesen záródó mélyített tükörben kopott felirat: Itt nyugszik / VARGA ISTVÁN / + 1884.

3. Sírjel. Edöcs cs. (1885).

Hasáb alakú sírjel, anyaga Keszthely környéki homokkő. Szögben törő párkánnyal lezárt felső felét kökereszt koronázza, rajta INRI felirat alatt hiányzik az öntöttvas korpusz. Alsó felének homlokoldalán, mélyített tükörben megkopott felirat: Itt nyugszanak EDÖCS / JÓZSEF élt 2 évet meg / halt 1885. február... / Máriék (!) élt 2 évet meg / halt 1883 június... / Béke hamvaikra / Emeltették szü(leik) Edöcs Józ sef ... / ...

4. Sírjel. Kopott (1890 k.).

Anyaga Keszthely környéki homokkő. Lépcsőzetes felépítésű. Magas alsó részén, ívesen záródó középrész, rajta nagyméretű kereszt fém korpusszal. Ívesen záródó mélyített tükrében a felirat teljesen lekopott.

5. Sírjel. Pacsi cs. (1890 k.).

Nagyméretű sírjel, anyaga Keszthely környéki homokkő. Felső felének magasba törő középrészét kereszt koronázza, rajta INRI felirat és domborművű korpusz. Homlokoldalán mélyített tükörben felirata elkopott, csak a PACSI nevet lehet kibetűzni.

6. Sírjel. Fábián J. (1891).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Tagolt párkányokkal vízszintesen osztott alsó felén igen nagyméretű, sima kereszt, melyen domborművű kehely látható. Középrészt zsinórirásos felirat: Itt nyugszik / Fábián József / Zalaerdődi plébános / megh. 1891. okt. 9. / élt...

7. Sírjel. Halász F. (1892).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Szögben törő, tagolt párkánnyal lezárt felső felén, nyílhegy szárvégződésű kereszt. Középrészen, számárhátíves vonalú kerettel záródó mélyített tükörben kopott felirat: Itt nyugszik / HALÁSZ FERENC / élt... / meghalt 1892...

8. Sírjel. Varga J. (1892).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Erőteljesen tagolt, közepen ívesen záródó felső része fölött kökereszt, rajta INRI felirat, alatta hiányzik az öntöttvas korpusz. Középrészének homlokoldalán, ívesen záródó, mélyített tükörben felirat: itt nyugszik / VARGA JÓZSEF / meghalt / . 1892....
Alsó felén Pentz M. sümegi kőfaragó jelzése.

9. Sírjel. Prosszer-Székely (1925).

Nagyméretű hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Felső felén domborművű pálmaág, felette két sima vonalú kökereszt. Középrészének

homlokoldalán felirat: Itt nyugszik / PROSSZER JÓZSEF / élt 62 évet, megh. 1895 / és neje SZÉKELY ERZSÉBET / élt 87 évet, megh. 1925.

Alsó részén, egymásba fonódó kezek domborművű ábrázolása mellette Izer szentgróti kőfaragó jelzése.

10. Sírjel. Lenner I. (1895 k.).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Felső fele gazdagon tagolt. Erőtelmes párkánnyal lezárt középrész felett Magasba törő, csúcsos párkánnyal záródó rész, rajta domborművű olaszkoszorú, felette nyílhegy szárvégződésű kereszt. Középrészének homlokoldalán mélyített tükörben kopott felirat: Itt nyugszik / LENNER ISTVÁN /

11. Sírjel. Gaál cs. ((1895).

Anyaga vörös mészkő. Ívesen záródó felső felén nagyméretű kereszt. Középrész homlokoldalán felirat: GAAL JÁNOS / m. kir. erdővéd. / élt 26 évet / megh. 1895. május 14. / és gyermekei / GYULA, ELEONORA / ERZSÉBET ÉS VILMA.

12. Sírjel. Bogyor A. (1906).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Szögben törő, tagolt párkánnyal lezárt felső felén, nyílhegy szárvégződésű kereszt. Középrészen, számráthátíves vonalú kerettel záródó mélyített tükörben kopott felirat: Itt nyugszik / BOGYOR ANNA / megh. 1906.../

Alsó részén Pentz M. sümegi kőfaragó jelzése.

13. Sírjel. Kardics A. (1909).

Hasáb alakú sírjel, anyaga mészkő. Felső felét kereszt koronázza. Középrészt, mélyített tükörben felirat: Itt nyugszik / KARDICS ANNA / megh. 1909. jún. 30 / élt 30 évet .

Alsó felén Singer, jánosházi kőfaragó jelzése.

14. Sírjel. Bódis – Sebestyén (1911).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Megtört íves párkánnyal záródó felső felén kereszt INRI felirattal, de hiányzik róla az öntöttvas kereszt. Középrészt, szalagkeretes tükörben igen megkopott felirat: Itt nyugszik / BÓDIS JÁNOS megh. 1911. április 18. / és ne(je, szül)etett / SEBESTYÉN BORBÁLA / m(eghalt) 1919. június 21.

Alsó felén Pentz, sümegi kőfaragó jelzése.

15. Sírjel. Kardics J. (1920 k.).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Magasba törő középső részét íves párkány zárja, rajta kökereszt. Kiugró középrészén, mélyített, barlangot utánozó kiképzés előtt, töredezett terrakotta Mária-szobor, alatta kopott felirat: Itt nyugszik / KARDICS JÓZSEF / ... / NÉMETH ANNA.

16. Sírjel. Varga – Simon (1920).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Széles táblájának közepén domborművű Mária-szobor. Felső felét kettős ívű párkány zárja, felette két egyszerű kökereszt. A szobor két oldalán felirat: VARGA ISTVÁN / élt 82 évet / megh. 1920.

augusztus 15. (mellette): SIMON RÓZÁLIA / élt 92 évet / megh. 1940. január 19. (Ez utóbbi felirat más betűkkel írja).
Alján Izer szentgróti kőfaragó jelzése.

17. Sírjel. Szabó – Kiss (1920).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Felső felét csúcsba törő, tagolt párkány zárja, felőle hiányzik a kő kereszt. Középrészt, mélyített tükörben felirat: Itt nyugszik / SZABÓ FERENC / élt 85 évet / megh. 1922 / KISS ZSÓFIA /
Alján Pentz U. sümegi kőfaragó jelzése.

18. Sírjel. Halász – Szántó (1924).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Timpanonnal záródó felső felének homlokoldalán domborművű virágdísz, amely megjelenik a középrész alján is, Felette szalagkeretes tükörben felirat: itt nyugszik / HALÁSZ JÁNOS / élt 84 évet, megh. 1924 / SZÁNTÓ ANNA / élt 95 évet / megh. 1944, febr. 24.
Alján Izer K. szentgróti kőfaragó jelzése.

19. Sírjel. Kocsis – Horváth (1929).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Felső részén domborművű ábrázolás, melyen két angyal kosárban helyezett, szalaggal átkötött virágcsokrot tart. Felette két kereszt között az imádkozó Mária-szobra. Két tükörre osztott középrészen igen megkopott felirat: Itt nyugszik / KOCSIS JÁNOS / megh. 1929 ápril.../ HORVÁTH VILMA /
Alján felirat: özv. Kolozsár B-né Zalaszentgrót.

20. Sírszobor. Edöcs M. (1936).

Egyszerű talapzaton nagyméretű álló angyalszobor, amelynek keze oltalmazóan az előtte álló kislány vállain nyugszik. Alsó felén vésett felirat: Itt nyugszik / EDŐCS MAROIT / élt 4 évet / megh. 1936. okt. 28.
Alsó felén Izer szentgróti kőfaragó jelzése.

21. Sírjel. Németh – Takács (1938).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Felső részén domborművű ábrázolás, melyen két angyal kosárban helyezett, szalaggal átkötött virágcsokrot tart. Felette két kereszt között az imádkozó Mária-szobra. Két tükörre osztott középrészen igen megkopott felirat: Itt nyugszik / NÉMETH ISTVÁN / élt 70 évet / megh. 1938. márc. 20 / TAKÁCS ANNA / élt 60 évet / megh. 1939. márc. 15.
Alján felirat: özv. Kolozsár B-né Zalaszentgrót.

22. Sírjel. Molnár L. (1943).

Hasáb alakú sírjel. Anyaga Keszthely környéki homokkő utólagos átfestéssel. Felső részén domborművű pálmaág és kereszt, mellette az elhunyt porcelán-fényképe. Utólagosan elhelyezett fehér márványtáblán felirat: Itt nyugszik / HŐS MOLNÁR / LAJOS / 1910 – 1943 / A szeretet / a síron túl / is elkísér.

23. Sírjel. Horváth I. (1951).

Egyszerű hasáb alakú sírjel, műköből öntött. Fehér márványtáblán felirat: Itt nyugszik / HALÁSZ ISTVÁN / plébános / 1891 – 1951.

24. Sírjel. Bernát K. (1984).

Újabb keletű sírjel, anyaga fekete márvány. Aranyfestéssel kiemelt vésett felirata: Itt nyugszik / BERNÁTH KATALIN / CECILIA / Annunciata nővér / A Szûzanya hûséges / szolgálja / 1918 – 1984 / 23 évig a Zalaerdõdi plébánia / Hûséges segítõje.

			
1. Domaniczky cs. (1842).	2. Varga I. (1884).	3. Edöcs cs. (1885).	
			
			
			

			
15. Kardics J. (1920 k.).	16. Varga-Simon (1920).	17. Szabó-Kiss (1922).	18. Halász-Szabó (1924).
			
			
			

6.4. Térplasztika, egyházi (Köskeresztek és szobrok)

1. Útszéli kereszt (1883).

A községtől keleti irányban, jóval túl a temetőn, dűlőút déli oldalán álló útszéli kereszt. 1883-ban állították. Anyaga Keszthely környéki homokkő. Konzolos párkányú alsó részén, gyémántdísz alatt, ívsoros záródású tükörben felirat: Isten dicsőségére / Emeltette / EDŐCS JÓZSEF / és neje / GERENCSÉR ERZSÉBET / 1883.

Az enyhén sudarasodó, élszedett középrész homlokoldalán az imádkozó Mária domborművű alakja. A kereszten INRI felirat alatt korpusz. A háromkaréjos kereszt szár-végződésben egy-egy szárnyas kerubfej.

2. Temetőkereszt. (1889).

A római katolikus temető középső részén áll. 1889-ben állították. Anyaga Keszthely környéki homokkő, utólagos átfestés nyomaival. Konzolos párkánnyal lezárt, kétoldalt hátralépcsőzött alsó részén, gyémántdísz alatt, félköríves záródású tükörben felirat: Isten dicsőségére / hívek lelki üdvére / Emeltették / Edőcs József / és / Gerencsér Erzsébet / 1889.

A hullámíves párkányú középrész előtt az imádkozó Mária, kétoldalt a liliumot tartó Szent József és a köpenyében virágokat tartó Szent Erzsébet szobra. A kereszten INRI felirat alatt korpusz. A háromkaréjos kereszt szár-végzésekben egy-egy csillag.

3. Útszéli kereszt (1900).

A község délkeleti részén, az útkanyar keleti oldalán álló útszéli kereszt. 1900-ban állították. Vaszács veszi körül. Anyaga mészkő, jelenleg szépen felújítva. A kereszthalpon mesterjelzés: Kondor Kis Czell. A virágdíszes, kétoldalt vízszintesbe törő, félköríves párkánnyal lezárt alsó részen, háromnegyed oszlopok között Mária-dombormű. A háromkaréjos szárvégződésű kereszten INRI felirat alatt korpusz. A talapzat felirata: Az Isten dicsőségére emeltették / Szabó Ferencz és neje Kis Zsófia / 1900.

4. Mária-szobor (1910).

A római katolikus templom főhomlokzata előtt álló szobor. 1910-ben állították. Anyaga mészkő és homokkő. Talapzatán mesterjelzés: Pentz M. Sümegen. Az erős párkánnyal lezárt, domborművű korpuszal és fonattal díszített talapzaton felirat: Isten dicsőségére / Szűz Mária / tiszteletére emeltette / a rózsafüzér társulat / 1910. Álló, koronás Mária-szobor, baljában olvasó, jobbán az ugyancsak koronás, országalmát tartó gyermek Jézus.

5. Templomkereszt (1920).

A római katolikus templom főhomlokzata előtt álló templomkereszt. 1920-ban állították, 1962-ben és az 1990-as években helyreállították.

Anyaga Keszthely környéki homokkő, jelenleg szépen felújítva. Alsó részén vakmértűves, alul gyémántdíszes tükörben felirat: Isten dicsőségére / és a hívek lelki üdvösségére / Állította / BAKOS JÓZSEF / és neje / Horváth Erzsébet / 1920 / / RENOVÁLTATTA 1962. B. J.-né.

Kétoldalt egy-egy kerek oszlop, amelynek tetején, a középrész két oldalán a könyvet tartó Szent Anna és a fohászkodó ev. Szent János szobra. A háromszögbe törő

párkány középrésze előtt az imádkozó Mária szobra. A liliomos szárvégződésű kereszten INRI felirat alatt korpusz.

6. Útszéli kereszt (1924).

A községtől délre, a Hettyefőre vezető országút keleti oldalán álló útszéli kereszt. 1924-ben állították. Egyszerű fa és drótkerítés veszi körül. Anyaga Keszthely környéki homokkő és mûkő. Kőrakást utánzó talapzat felett mesterjelzés: Pentz U. Sümeg. Fogrovatos párkányú, gyémántdíszes, virágsoros alsó részén, vakméműves, számárhátíves tükörben felirat: Isten dicsőségére és a / szűz Mária tiszteletére / emeltette / BORS M. JÓZSEF / és neje / VARGA ANNA / 1924.

A középrész előtt az imádkozó Mária, kétoldalt konzolokon a liliomot tartó Szent József és a kehelyt tartó Mária Magdolna szobra. A liliomos szárvégződésű kereszten INRI felirat alatt korpusz.

Fényképezés időpontja: 2003.

6. Útszéli kereszt (1924).

6/a. Útszéli kereszt (1924).

Forrás: LŐVEI Pál. Faragott kőemlékek Veszprém megyében. Zalaerdőd. In: Veszprém megye műemléki topográfiája. Kézirat, 1990. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal gyűjteménye, másolat a Sümeg Városi Múzeum levéltárában.

6.5. Térplasztika, világi (emlékművek, emléktáblák)

1. Milleniumi emlék.

A település főutcájának teresedésében áll. Anyaga homokkő. Rajta felirat: MILLENNIUM / 2002 – 2002.

2. Zalaerdőd I. és II. világháborúban elesettek emléktáblája.

A római katolikus templom hajójának északi falán, márványtáblán felirat:

1914-1916. A VILÁGHÁBORÚBAN ELETETT HŐSI
HALOTTAINK:

Antal Gyula, Antal István, Aranyos Károly, Bolla Ferenc, Bors József, Bors Károly, Edöcs József, Farkas János, Halász István, Halász József, Hogyor Antal, Hogyor Ferenc, Hogyor Géza, Hogyor István, Horváth József, Horváth József, Ipsics Ferenc, Kocsis István, Kovács József, Laczi István, Laczi József, Molnár István, Nagy Antal, Nagy Gábor, Nagy István, Nagy Sándor, Németh Imre, Németh Imre, Németh József, Sári Flórián, Szántó István, Tolnai Antal, Torda Imre.

1936 – 1945. Bencze János, Bodor Lajos, Bolla Imre, Bors Ferenc, Halász Ferenc, Halász Sándor, Hogyor Zoltán, Horváth Károly, Kamondi László, Kocsis Ferenc, Kocsis Zoltán, Kovács István, Laczi Jenő, Laczi Géza, Laczi Jenő, Molnár Imre, Nagy Ferenc, Németh András, Somogyi Ferenc, Szántó Ferenc, Tolnai József, Torda Vendel.

4. A zalaerdői plébánosok emléktáblája.

A római katolikus templom szentélyében. Felirata: Imádkozzunk elhunyt
lelkipásztorainkért:

Börzsönyi Pál 1812, Szilassy Ignác 1813, Lakatos Mihály, Pogány Péter 1875,
Fábián József 1891, Badics István 1913, Horváth István 1931, Borsody János 1934,
Lendvay Gyula 1979, Rátkay István 1988.

5. Dr. Szakos Gyula emléktáblája.

A római katolikus templom szentélyében. Felirata: Dr. SZAKOS GYULA székesfehérvári
megyéspüspök / a zalaerdői plébánián működött / 1951 – 1974.

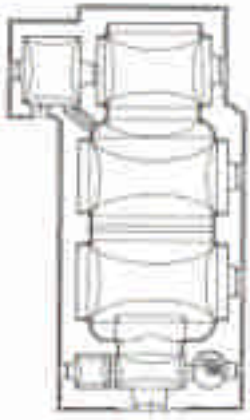
7. Helyi építészeti örökségek

Sümege kistérségvédelem alatt álló épített értékei

M (Műemlék) – **HV** (Helyi védelem)

Település neve: Zalaerdőd	Megye: Veszprém	Kód: 5354
Kategória: templom	Megnevezése: Róm. kat.	Védettsége: Műemlék

■ CÍME: Faluközpont. ■ HELYRAJZI SZÁM: 118. ■ TULAJDONOS (KEZELŐ): Római katolikus egyház. ■ ÉPÍTETŐJE: A falu közössége. ■ ÉPÍTŐJE (MESTER, MŰVÉSZ): Ismeretlen. ■ MEGVALÓSÍTÁSÁNAK IDEJE: 1786 – 1796. ■ STÍLUSJEGYEK: Későbarokk. ■ FELÚJÍTÁSOK, ÁTALAKÍTÁSOK: ■ ÁLLAPOTA: Jó. ■ TELEPÜLÉSSZERKEZETI SZEREPE: Domináns. ■ BERENDEZÉSI TÁRGYAK: Főoltár (1803), szószék, mellékoltárok.	FÉNYKÉP FELIRATOK:
--	--

■ ANYAGA	KŐ	TÉGLA	FA	CSERÉP	EGYÉB	ALAPRAJZ:
■ HÉJAZAT				*		
■ TETŐSZERK.			*			
■ FALAK		*				
■ ALAPOK	*					
■ PINCE						
■						
■						

Római katolikus templom.

MJ. 5354 (50041/1958.

Címe: Faluközpont. Hrsz: 118.

Eredete: Késő barokk, 1796. Berendezése copf, 1790 körül.

Története:

A településnek a 18. századig nem volt temploma. Népe római katolikus hitű, s mint leányegyház a Vas megyei Hosszúpereszteghez tartozott. Első templomát 1740-ben építették. Padányi Bíró Márton 1764. évi püspöki látogatásának jegyzőkönyve pontos leírást ad a templomról. Ebből kiderül, hogy az erenyei pálos kolostor szerzetesei által, két kupolával és toronnyal épített kerek alaprajzú hajóból és hasonló alaprajzot követő szentélyből álló templom Szent Kereszt tiszteletére volt felszentelve. A szentélyben Szent kereszt oltára állt. (Püspöki Levéltár Veszprém. Vis. Canonica, 1764. Kód: A. 8/5. 38. old.). Időközben Mária Terézia megalapította a szombathelyi egyházmegyét 1777-ben, melynek püspöke, Szily Mihály hozzájárult az egyházmegye megszervezésének. Ennek keretében 1778-ban az akkori peresztegi plébános, Pálffy János, illetve dr. Horváth József káplán segítségével Nyavaládon - Hetyefő és Keléd odacsatolásával - új káptalanságot hoztak létre. A falu egyházi anyakönyvei 1789-től kezdődnek.

1786-ban a kis templom annyira rossz állapotban volt, hogy a lakosság, a falu birtokosainak támogatásával, a régi templom anyagát felhasználva, alapjaiból új templom építéséhez kezdett. Az építkezés csak lassan haladhatott előre, mivel 1792. november 25-én Matay István mihályfai compossessor leveléből kiderül: ... a Kiss Görbői plébániához tartozó Erenyei Pusztán levő hasonló (rom) templom falainak lementését és a közel el múlt télen Nyavaládra való el hordását...” elvégezte. (Uo. 1792. Acta Parochialia. Fasc. 12. No. 98.). Erenyén az 1263-ban alapított, majd I. (Nagy) Lajos (1326 – 1382) által 1381-ben megerősített pálos rendnek volt kolostora, amelyet II. József oszlatott fel 1786-ban, amikor az erenyei templom és kolostor – a török pusztítást követően – már elhagyatottan állt. A helyi hagyomány úgy tudja, hogy a zalaerdői építkezéshez nem csak köveket szállítottak ide, hanem innen való a mai templom főbejáratának kőből faragott kapukerete, oltárképe (Szent Kereszt megtalálása), ruhák és misemondó könyvek, valamint egy Mária-festmény és különböző faszobrok. Ez utóbbiak 1941-ben Budapestre kerültek, a kegytárgyak egy részét 1913-ban, feleslegesenek tartva azokat, elégették.

Az új templomot Szily István püspök szentelte fel 1796-ban.

Jellege:

A településen átvezető út teresedésében, annak jobb oldalán fekszik. Egyhajós, egyenes szentélyzáródású, nyugati frontján toronnyal ellátott későbarokk templom.

A külső leírása:

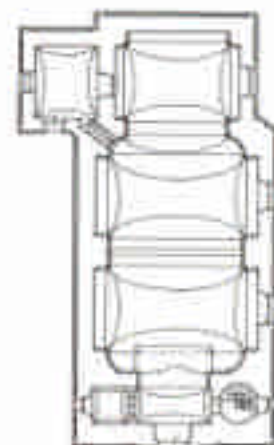
Az észak-déli tájolású templom oldalán középtengelyben álló toronnyal, ész ak felé egyenes-záródású szentéllyel, nyugat felől a szentély oldalához csatlakozó sekrestyével.

A főhomlokzat tengelyében nyíló kapuját keretezett tükröben ülő rozetta és fölötte klasszicista párkány zárja le. Közvetlenül a párkány tetejéről indul a vakolatkeretes, szegmentívvel záródó, zárókővel díszített ablak. Fölötte sima párkány húzódik. A torony kissé előrelépő homlokzatát és a homlokzat széleit vakolatkeretelés szegélyezi. A párkány fölött emelkedik a torony két, párkánnyal elválasztott szintje, falsávok és lizénás kereteléssel.

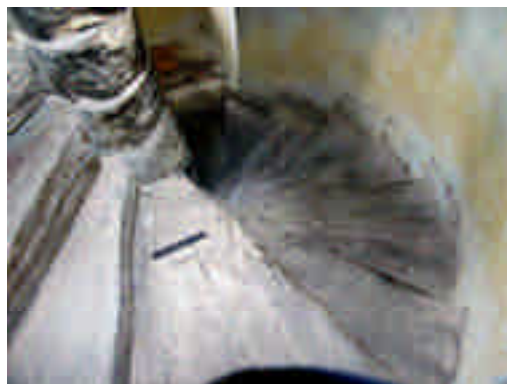
A második toronyszintet vakolatkeretes körablak, míg a legfelső szintet félköríves vakolatkeretes ablak töri át. A toronyszint óraíves párkánnyal záródik, fölötte gúlafedésű süveggel.

A déli homlokzaton 1+3 tengelyes, lapos szegmensíves záradékú ablakokkal, középen vakolatból zárókő-díszítéssel. Az ablakok fehér vakolatkeretézéssel vannak körbevéve. A tengelyek között egy-egy keskeny kiülésű lizéna, amelyeket alul és felül keskeny lizéna köt össze. Északi oldalhomlokzata egytengelyes, lizéna és falsávkereteléssel. A szentélyből dél felé egy ablak nyílik. A sarkokat a szentélynél is falsávokkal összekapcsolt lizénák keretezik.

Belső leírása:

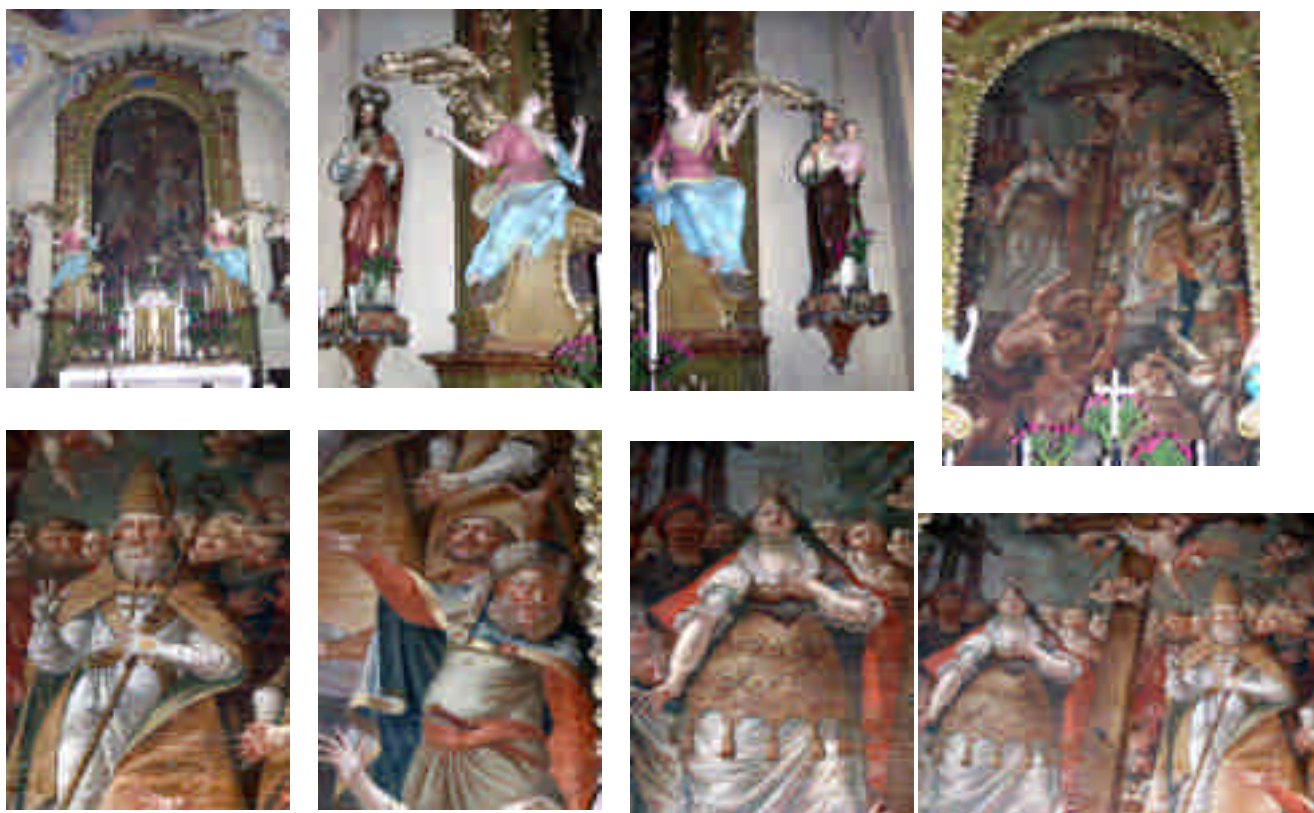
Kőkeretes bejárata téglány alaprajzú lapos csehsüvegboltozattal fedett toronyaljba nyílik. Kétoldalt egy-egy ajtó nyílik a karzatfeljáró fából ácsolt csigalépcsője, illetve egy csehsüvegboltozatos korábbi oldalkápolna felé.

A toronyaljból széles hevederrel indul a templom kétszakaszos csehsüvegboltozatos hajója. A bejárat után két oszlopon álló klasszicista fakarzat áll, alul kazettás mennyezettel. A hajó két boltszakaszát elválasztó kosáríves heveder erőteljesen beugró pillérekől indul, a hajó két végén a pillérek ívesen lekerekítettek. A hajóhoz kosár-íves diadalívvel csatlakozik az egy lépcsővel emelt szintű szentély. Csehsüvegboltozata szintén pillérekre támaszkodó homlokíveken nyugszik. A hajó déli falát kettő, míg a szentélyét egy ablak világítja meg. A szentélyből nyíló sekrestye ugyancsak csehsüvegboltozatos, innen induló dongafedésű szószéklépcsővel. A pilléreket mindenhol lábazat veszi körül. A diadalíven latin nyelvű felirat:

HAEC ECCLESIA / ERECTA EST ANNO / DOMINI MDCC.XCVI /

SUMPTIBUS, FUNDI / REGII. POL. FUNDA / TIONALIS.

Berendezés:

Főoltár. A szentélyfalon későbarokk oltárkép, a szentély teljes magasságát kitöltő oltárhátfallal. Az oltárképet félköríves lezárású oltárépítmény foglalja magába, a széleken díszes korinthuszi oszloppal, rajta egy-egy angyalszobor. Az oltár tetején, oszlopainak lapjait és az oltárkép szélét impozáns arany virág- és indamotívum díszíti. A félkörív mezejében (év)szám: 7525. Oltárképe a „Szent kereszt faltalálása” (olaj, vászon) jelzetlen. A helyi hagyomány úgy tudja, hogy az erenyei pálos kolostorból került ide, dr. Koppány Tibor műemlékvédelmi szakember szerint Maulbertsch tanítványának, az egri Líceum-kápolna mennyezetképének (1793), majd a szombathelyi székesegyház Szent Mihály kápolnájának mesterének, az osztrák Martin Michl-nek a munkája 1803-ból. Nem tartja kizártnak, hogy a soproni ferences-templomból került ide.

Az oltár alsó egyharmada üres mellvéd, kétoldalt félkörívesen hajló díszes oszloppal, amely egy-egy volutába hajló emelvényt tart, angyalokkal. Az oltárépítmény előtt álló koporsó alakú, 20. századi festett fa retabló tartja az aranszínű tabernákulumot, amelyet volutás végződésű ornamentika fog közre, az oltárasztal végeinél egy-egy emelvényen álló angyalszoborral. A főoltár alapszíne olajzöld és vörösesbarna.

Mellékoltárok

* A déli diadalív előtt álló mellékoltár erősen eltér a főoltár stílusától. A téglány alakú festett retablón álló mellékoltár félkörívesen záródó vízszintes fa lapján architektonikus kifestés imitálja a tagozatokat. A kép szélén vörös drapériafestés, előtte álló Krisztus szobrával. Az oltárt egykoron a Korpusz előtt álló női szobrok, egész alakos szobrok és kerubfejek díszítették, amelyeket az 1990-es évek közepén történ betörés alkalmával elloptak a templomból. Az oltárasztalon egyenes-záródású aranszínű tabernákulum áll, kétoldalt a poklot jelképező jelenettel. (Aranyló lángnyelvek között az égő bűnösök).

* Az északi hajófal keleti végében a vízszintesen négy osztatú barokk oltár látható, a főoltár stílusában. A kifelé ívesen hajló, fölül gazdag párkányzattal lezárt középrész szoborfülkét foglal magában. A kis mélységű fülke fala Lourdes-i barlangot jelez, az Immaculata, és két oldalán egy-egy férfi szent szobrával (ellopták), 20. századi munka. A szoborfülke fölött aranykoronás, keretezett felirat: St. MARIA ORA PRONOBIS. A középrész kiugró párkányzatát korinthuszi oszlopok támasztják a széleken, díszes oszlopfőkkel. A mellékoltár keskenyedő felső része, párkányon nyugvó volutákkal díszített, rajta egy-egy szoborral. Középen keretelt mandorlában, keresztet tartó, barokkos ruhában ábrázolt szent (?) látható. Az egész oltárápítmény tetejét félköríves, a széleken vízszintesbe forduló párkány zárja egy-egy angyalfejjel, középen kereszttel. Átlagos munka. A mellékoltár alapszíne azonos a főoltáréval.

Szószék.

Az északi diadalív előtt neo-barokk szószék látható. Lefelé enyhén keskenyedő háromoldalú kosara cseppalakban végződik, könyöklője egyenesen, enyhén tagoltan záródik. A kosár oldalain egyszerű fakeretdíszek, bennük arany feliratokkal és rajzokkal. A kosár alján erőteljesen körbefutó félhenger díszíti, indafestésekkel. A szószék hangvetőjének párkányán aranyfüzér, a hangvető tetején dicsfény látható angyalfejekkel. Festése: vörösmárványozott és olajzöld.

Orgona.

A háromtengelyes, középen félköríves orgona díszítése egyszerű indadíszítés. Felirata: Alapította / MAURACHER MÁTÉ / Orgonaépítő vállalat / Grác és Salzburg. (Alatta): Rekonstrukció: ORTECH Kft. / Anno 1994.

Egyéb.

A
templom
szobrai 20.
századi
eredetűek
(Szent
József,
Krisztus,

Szűz Mária), míg Szent Sebestyén és Szent Vendel faszobrai barokk eredetre vallanak, s valószínű, hogy a soproni ferences templomból származnak. A déli mellékoltár mellett hámosztatú lábbon keresztelődmedence. 20. századi stációképek fa keretben. A hajófalon, félköríves arany keretben, Rózsafüzér Mária-kép (olaj, vászon, 1920 k.). A templombelső neobarokk kifestése Takács István mezőkövesdi festő munkája 1956-57-ből. Padok copf stílusban.

Irodalom: GHENTON István: Magyarország művészeti emlékei. Budapest, 1951; GHENTON István: Magyarország művészeti emlékei. 1. kötet. Dunántúl. Budapest, 1959. 434; GARAS Klára: Magyarországi festészet a XVIII. Században. Budapest, 1955. 237; AGGHÁZY Mária: A barokk szobrászat Magyarországon. Budapest, 1955. II. kötet, 312; Művészeti Lexikon. Budapest, 1983. 336;

Forrás: KOPPÁNY Tibor: A zalaerdői római katolikus templom. In: Veszprém megye műemléki topográfiája. Kézirat 1958-ból a KÖH gyűjteményében, másolat a Sümeg Városi Múzeum levéltárában; CSENGEL Péter: A zalaerdői római katolikus templom leírása. In.: Veszprém megye műemléki topográfiája. Kézirat, 1996-ból, a KÖH adattárában

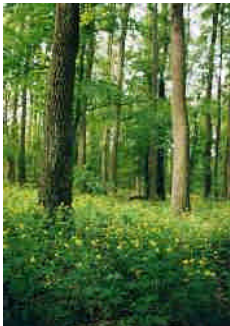
8. Természeti örökségek vizsgálata – táj és természetvédelem

Táji és természeti értékek

Zalaerdőd a kistérség legnyugatibb települése, tájtipológiaiilag a Kemenesaljához tartozik. Az 1772-es katonai felmérési térképek tanúsága szerint Zalaerdőd (rég nevei: Jabala, Nyaválad) területe túlnyomórészt erdősült volt. A 18. században gyakorlatilag még egy erdővel körülvett szántó művelésű félsziget-szerű területen feküdt, amelynek bejáratánál Hettyefő község települt. Az 1853-as második katonai felmérés idejére az erdők (ZE-003-004) területe már visszahúzódott a mai szintre és a falutól délre kialakultak a rétként használt területek (Kerülő-rét, mai Alsó-mező).

A települést dél-keleten, a rétek alján a Vörösvíz-árok (ZE-007) határolja. A falutól nyugatra vezető út mentén hajdanvolt kavicsnyerőhely (ZE-005) gödrei találhatók, üde ligetes növényállománnyal.

A táji, természeti értékek összefoglaló táblázata:

kép	kód	fotó (db)	leírás	állapot *	jav. helyi védelem re
	ZE-001	1	Focipálya mellett 1992-ben ültetett fehérenyár fasor	1	
	ZE-002	1	Beépített terület szélén (a kertek mögött) cserje és facsoportok - tájképi érték	1	
	ZE-003	1	Vegyes erdőszegély (cser, tölgy) - tájképi érték	1	
	ZE-004	6	Vegyes erdő (tölgy, cser, gyertyán, kőris, erdei-, luc- és feketefenyő, akác) - a településnek kb. 70%-a; turisztikai hasznosítás: vadászat, lovaskocsi, lovasszán, kopó	1	
	ZE-005	2	"Kavicsos" - anyagnyerő gödrök ligetesen befásulva - nyárok, fűzek, akác; illegális szemétkerakás; tájképi, ökológiai érték	2	
	ZE-006	1	Kertek mögötti facsoportok - nyárok, tölgyek	1	

	ZE-007	3	Vörösvíz-árok, fűzes, nádas, kevés vízzel	1	
	ZE-008	1	Önkormányzat mögötti téren vadgesztenyefák	1	

* 1=jó (egészséges, természetes egyensúlyban van), 2=stabil, de felújításra, pótlásra, tisztításra szorul, 3=leromlott, beteg, megmentése sürgős feladat

Természeti területek által érintett ingatlanok helyrajzi száma:

070, 068/7, 068/6, 068/8, 068/9, 068/5

9. A vizsgálat készítésekor hatályos védeltségek

Nyilvántartásba vett értékek.

A jelölt objektumok: * Országos: (M) védelem alatt állnak

* Helyi: (H) védelemre javasoltak

	Megnevezése	Címe	Kategória	Datálása	Állapota	Kód	Jelzet
A. MŰEMLÉKEK							
1.	Rom. kat. templom	Faluközpont	Egyházi	18. század	Jó	5354	M

9. Az örökségi értékek elemzése

A település közigazgatási területén mindössze egy nyilvántartott régészeti lelőhely található, amelyet az 1. a) pontban leírtunk.

10. Területhasználat és területállapot a kulturális örökség összefüggésrendszerében

Zalaerdőd régészeti lelőhelye –külterületen található, ezért a belterületi rendezés nincs rá hatással. Mindazonáltal a tervezett kerékpárút nyomvonala érinti a

lelőhelyet, s ezért amennyiben nincs mód a kerékpárút nyomvonalának megváltoztatására megelőző feltárás szükséges.

II. VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK

1. Szabályozási Terv javasolt kulturális örökségvédelme

1.1. Javasolt kulturális örökségvédelem

Épületek

<u>Épület</u>	<u>Cím</u>	<u>Helyrajzi szám</u>
Közösségi ház	Petőfi u. 68.	268.

Helyi védelemre javasolt síremlékek

<u>Síremlék</u>	<u>Temető</u>	<u>Temető helyrajzi száma</u>
28. Síremlék (Domaniczky cs.)	R. k. temető	96
32. Sírkereszt (Fábián J.)	R. k. temető	96

Helyi védelemre javasolt köztéri alkotások

<u>Sorszám</u>	<u>Fajtája</u>	<u>Helye</u>	<u>Megnevezése</u>	<u>Datálása</u>
1.	Útszéli kereszt	Falu határában	Edőcs-Gerencsér	1883.
2.	Temetőkereszt	R. k. temető	Edőcs Gerencsér	1889.
3.	Útszéli kereszt	Falu határában	Szabó-Kis	1900.
4.	Mária-oszlop	R. k. templom e.	Rózsafüzér Társulat	1910.
5.	Templomkereszt	R. k. templom e.	Bakos J.	1920.
6.	Útszéli kereszt	Falu határában	Bors-Varga	1924.

1.2. Az Országos műemlékekhez tartozó műemléki környezet

Műemlékek

<u>Műemlék épület</u>	<u>Cím/Helyleírás</u>	<u>Helyrajz szám</u>	<u>Kód</u>
Római katolikus templom	Faluközpont	118.	5354

Műemléki környezetbe tartozó telekingatlanok helyrajzi száma

42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 115, 118, 116, 117, 120, 121, 119, 148, 268, 269, 270, 271

2. A Szabályozási Terv javasolt táj- és természetvédelme

A településen nincsen táj - illetve természetvédelmre javasolt terület.

3. Történeti településhálózati következmények

A történeti településhálózatban változás nem várható, a szabályozási tervben a meglévő telkek összevonásával, illetve felosztásával kerültek kialakításra az új lakóterületek.

4. Táji, természeti hatások

A tervben ábrázolt fejlesztések táji és természeti értékekre vonatkozó hatása a Tájrendezési Terven került ábrázolásra. A fejlesztések területi kijelölésénél a táji és természeti értékek védelme elsőrendű szempont volt. A régészeti örökségre való természeti és táji hatásokban változás nem várható.

5. Infrastrukturális változás

Az infrastruktúra, közművek a szennyvíz elvezetés kivételével kiépültek.

6. Népeség, életmód, társadalom, kultúra változása

Olyan változás, amely a kulturális örökség védelmére hatással lenne a belátható jövőben nem várható.

III. HATÁSELEMZÉS SZÖVEGES ÉS ÁBÁRZOLT FORMÁBAN A KÜLÖNBÖZŐ HATÁSTERÜLETEK KIJELELÉSÉVEL

1. Történeti településhálózati következmények

2. Táji és természeti hatások

A tervben ábrázolt fejlesztéseket táji és természeti értékekre vonatkozó hatása a Tájrendezési Terven került ábrázolásra. A fejlesztések területi kijelölésénél a táji és természeti értékek védelme elsőrendű szempont volt. A régészeti örökségre való természeti és táji hatásokban változás nem várható.

3. Településkép feltárulásának változásai

A településkép feltárulásában változás nem várható.

4. Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának, vagy pusztulásának lehetőségei

A kerékpárút tervezett nyomvonala közvetlenül érinti az 1. Leőhelyet. Bár a leőhely nagy részét erdő borítja, de széle kinyúlik a kerékpárút nyomvonalára is.

Az erdő léte önmagában már nem károsítja tovább a leőhelyet, de az esetleges fakitermelés utáni erdősisítés olyan bolygatást okoz, ami számos régészeti objektum megsemmisülésével járhat.

.Mindazonáltal a régészeti leőhelynek a jelentősége nem olyan nagy, hogy indokolná kiemelt védettségre való felterjesztésüket.

Az egyes régészeti leőhely kerékpárút nyomvonala általérintett területe jól hozzáférhető a kutatás számára. A beruházással járó veszélyeztetettsége megelőző feltárás elvégzését teszi szükségessé.

A helyi önkormányzat által rendeletben kimondott régészeti védelemnek csak abban az esetben lenne értelme, ha az az egyes területek számára az éppen hatályos jogszabályokban biztosítottnál erősebb védelmet garantálna. Fontos azonban, hogy minden egyes nyilvántartott régészeti leőhelyet érintő földmunkával járó tevékenység esetében, a Kulturális Örökségvédelmi Hivataltól (KÖH) szakhatósági engedélyt kell kérni. Minden olyan esetben, amikor váratlanul régészeti lelet vagy jelenség kerül elő a megyei múzeumot kell értesíteni.

A 2001. évi LXIV. tv. 22.§-ának értelmében a nyilvántartott régészeti leőhelyeket, a földmunkával járó beruházásokkal lehetőség szerint el kell kerülni. Ugyanezen törvény 10. §-ának (1) bek.-e alapján a régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti leőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni. Amennyiben a tervezett beruházás máshol nem valósítható meg, vagy a költségeket aránytalanul megnövelné, a régészeti leőhelyen megelőző régészeti feltárást kell végezni (22. § (2) bek.). A megelőző feltárás költségei teljes egészében a beruházót terhelik, amely magába foglalja a feltárás, dokumentálás, elsődleges leletkonzerválás, valamint az elsődleges leletfeldolgozás teljes és a leletelhelyezés rendkívüli költségeit (22. § (3) bek.). A megelőző feltárással azonban a leőhely elpusztul. Ezért szeretnénk hangsúlyozni, hogy a nyilvántartott leőhelyek védelmében már a beruházások tervezésének fázisában a fenti szempontokat vegyék figyelembe.

5. Történeti térbeli rendszerek alakulása.

A történeti térbeli rendszerek napjainkban nem változnak.

6. Műemléki együttesek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében

A művi értékek védelmét a Szabályozási Tervben biztosítottuk. Az országosan védett művi értékeket és környezetüket, a helyi védelemre javasolt értékeket, a Szabályozási Terven feltüntettük. A művi és táji értékek védelmére javasolt önkormányzati rendeletet alkotni .

7. Folyamatok iránya, visszafordíthatósága

Jelenleg csupán a szántott régészeti lelőhelyet éri csekély mértékű, ám állandóan ható visszafordíthatatlan károsodás. Ennek megállítása csak a szántás felhagyásával lehetne elérhető.

8. Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei

Megvizsgálható annak lehetősége, hogy a kerékpárút nyomvonalának áttervezésével a lelőhelyet kikerüljék

Ezen beruházás a lelőhelyre gyakorolt hatását hangsúlyoznunk kell, miszerint a kivitelezés során a lelőhelyek jelentős része elpusztul, még abban az esetben is, ha megelőző ásatás keretében lehetőség nyílik a régészeti feltárására. Ennek elkerülése érdekében javasoljuk a beruházások tervezésénél, hogy a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket mindenképpen kerüljék el. Egyúttal felhívjuk a figyelmet, hogy a hatástanulmány a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok alapján készült.

Az időközben előkerült lelőhelyekről a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal vezet közhiteles nyilvántartást. Javasoljuk, hogy a beruházások előtt, de legkésőbb a tervezés fázisában kérjék ki a Hivatal véleményét.